

Sport als nieuwe religie

Niek Pas

Ruud Stokvis (2014) Lege kerken, volle stadions. Sport en de sociale functies van religie. Amsterdam: Amsterdam University Press. 220 pagina's, €29,95, ISBN 9789089645753.

'Voetbal Halleluja!' luidde de titel van de tentoonstelling in het Amsterdams Historisch Museum, najaar 2014-begin 2015. Volkssport nummer een, in Nederland en wereldwijd, werd aangekondigd als passie, oorlog en god in één: 'Stadions stromen vol, kerken lopen leeg en Studio Sport lijkt de nieuwe zondagbesteding. Toeval? Of is er meer aan de hand? Is voetbal de nieuwe religie?' aldus de wervende tekst op de museumsite. Deze creatief opgezette tentoonstelling bood een voetbalquiz en een audiotour aan langs vitrines, beeldfragmenten en uiteenlopende voorwerpen. Voetbalschoenen van Marco van Basten en een voetbalbroek van Diego Maradona werden gepresteerd als relikwieën. Sport en religie als allerindividueelste expressie, ofwel sport, moderniteit en spiritualiteit, lagen op deze tentoonstelling heel dicht bij elkaar.

Klaarblijkelijk is dit een thema dat tot de verbeelding spreekt, zoals ook blijkt uit het recent verschenen werk *Lege Kerken, volle stadions* van sportsocioloog Ruud Stokvis. In tegenstelling tot de Amsterdamse tentoonstelling problematiseert deze nestor van het Nederlandse sportonderzoek de gangbare vooronderstelling die religie aan sport koppelt. Het boek past in Stokvis' brede aanpak en belangstelling. In 1979 verscheen van deze voormalig Olympisch medaillewinnaar roeien een dissertatie over organisatorische en ideologische ontwikkelingen in sport: *Strijd over sport*. In de loop der decennia heeft hij diverse andere thema's aangesneden, waaronder sport en media, socialisatie van sportgedrag alsook etnische minderheden en sport. Deze brede benadering komt ook terug in *Lege kerken, volle stadions* en is zowel prijzenswaardig als, op onderdelen, problematisch. Volgens Stokvis bestaat er maar weinig literatuur over sociaalwetenschappelijke analyses van religie en sport. De centrale vraag die hij stelt is of, en in hoeverre, sport sociale functies van religie in de loop van de twintigste eeuw heeft overgenomen.

Stokvis onderzoekt de maatschappelijke betekenis van sport vanuit historisch-sociologisch perspectief. Terwijl religie in West-Europa aan betekenis heeft ingeboet in het kader van modernisering, is sport steeds centraler komen te staan. Is sport sociale functies van religie gaan vervullen? Is sport een substituut voor religie? Zijn analyse ontvouwt hij in drie delen. Een eerste, algemeen deel over religie en sport; een tweede betreffende secularisering en sport (waarbij ook een uitstapje naar de Verenigde Staten) en, ten slotte, een derde deel waarin drie functies – vorming, binding en zingeving – aan bod komen.

Het geheel is in elkaar geschroefd met heel klassiek sociologisch gereedschap: de moderniseringstheorie. Voor Stokvis is sport – georganiseerde wedstrijdssport, dus niet bewegingscultuur in het algemeen – een integraal onderdeel van modernisering. Sport is veelomvattender en diepgewortelder dan een trend of mode alleen: vanaf de negentiende eeuw groeide het uit tot een institutie. Een ander kenmerk van modernisering is de verminderde betekenis van religie als institutie. Althans, in West-Europa. Volgens Stokvis kon sport dus sociale functies van religie overnemen ‘doordat het evenals religie een moreel appel doet op de betrokkenen, de organisatievorm gelijkenissen vertoont en beide instituties gekenmerkt worden door een intensief gebruik van formeel ritueel’ (p. 203).

Dat sport religieus geworteld is, is inmiddels breed aanvaard. Stokvis wijst terecht op het gezaghebbende werk van de Amerikaanse (literatuur)historicus Allen Guttmann die in 1978 in zijn historisch-sociologische analyse *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports* aantoonde dat sport is ontstaan als religieuze eredienst. Het bekendste voorbeeld zijn de Olympische Spelen in de Griekse oudheid, die werden beschouwd als heilige festivals. Op zich was dit niet vreemd; in de oudheid waren vrijwel alle maatschappelijke activiteiten doortrokken van religie. Volgens Stokvis is het niet makkelijk een schatting te maken van de samenbindende werking van religie en sport op internationaal niveau. Dat internationale sport een verbindende werking heeft, is met name door Stokvis’ leerling, Maarten van Bottenburg, in diens begrip ‘wereldsportsysteem’ gemunt. Deze doelde hiermee op een systeem van internationaal beoefende sportdisciplines dat vanaf de negentiende eeuw tot stand kwam. Stokvis stelt dat sport op wereldniveau meer geïntegreerd is dan religie: ‘Er zijn meerdere grote wereldreligies, terwijl er maar één Olympische Beweging is’ (p. 163). Daarnaast trekt hij ook wat ongemakkelijke vergelijkingen zoals die van het in Genève gevestigde bureau van het IOC met het centrale bestuursapparaat van de katholieke kerk, de Romeinse Curie. Je kunt je afvragen wat de analytische reikwijdte is van zo’n formalistische vergelijking, en of dit niet een geval ‘appels met peren’ is. Over het algemeen neemt de socioloog erg graag zijn toevlucht tot de ‘grote greep’. In hoofdstuk 5 bijvoorbeeld schakelt hij in rap tempo tussen tijdvakken: midden negentiende eeuw, interbellum en naoorlogse periode, waarmee hij wat makkelijk voorbijgaat aan zoiets als ontwikkelingsperspectief.

Over het algemeen weinig nieuws onder de zon. Het meest inspirerend zijn de pagina’s waarin Stokvis zich beweegt in de richting van een comparatieve analyse. Het heeft er op voorhand alle schijn van, en de vergelijking met de Verenigde Staten wijst daar al een beetje op, dat West-Europa in mondiaal perspectief een uitzonderingspositie inneemt. Want, kunnen we wel beweren dat religie als institutie verminderde betekenis heeft gekregen als we de twintigste-eeuwse moderniteitsslag in Latijns-Amerika, Afrika of Azië in ogeschouw nemen? Het is overigens niet helemaal duidelijk hoe Stokvis precies die verbindingen tussen sport, religie en hedendaagse mondialisering ziet. Hij schrijft dat sport in West-Europa een beschavende werking heeft die universeler is dan religie en daardoor meer past in de geglobaliseerde wereld. Maar geïnstitutionaliseerde vormen van religie, zie de katholieke kerk, zijn er ook in geslaagd zich aan te passen aan mondialiseringstendenzen, buiten Europa, in bijvoorbeeld Latijns-Amerika. Hier wreekt zich

het feit dat Stokvis enkel en alleen een vergelijking met de Verenigde Staten heeft gemaakt. Krachtiger was een aanvullend geografisch perspectief geweest met bijvoorbeeld Brazilië of Qatar, twee voorbeelden van eigentijdse geografische sportcentra die niet los kunnen worden gezien van hun politieke context en religieuze achtergronden: christendom en islam. De vergelijking Europa met de Verenigde Staten smaakt dus naar meer, en dan niet zozeer via klassieke benaderingen à la Barrington Moore Jr. (1966) of Hans Righarts comparatieve verzuilingsonderzoek (1986), maar in de vorm van bijvoorbeeld transnationale of *cultural transfer*-analyses.

Als Stokvis het over religie heeft, gaat het met name om het christendom, en dan enkel in zijn geïnstitutionaliseerde, West-Europese verschijning. Hoe zit het eigenlijk met de islam? (Om maar niet te spreken van overige wereldgodsdiensten.) Hierover is nauwelijks iets terug te vinden, met uitzondering van het vermelde op pagina 113 (sport, vrouwen in Iran) en enkele alinea's op pagina's 177 en 178. Op deze pagina's snijdt Stokvis een interessant aanpalend thema aan, namelijk de betekenis van sport en religie onder immigranten. Maar deze korte beschouwing laat vooral veel vragen open. In hoeverre vervult sport in migrantengemeenschappen sociale functies van religie? Is het adagium 'Lege moskeeën, volle stadions' voorstelbaar? En, meer in het algemeen, in hoeverre is sport een substituut voor andere religies dan het christendom? Of kan deze vraag in dit verband zo niet gesteld worden, en is de relatie sport – religie – moderniteit wellicht complexer? Fascinerende materie waarbij het werk van de Algerijnse historicus Mahfoud Amara, specialist op het gebied van sport, islam, moderniteit en mondialisering, nadere aandacht zou verdienen.

Een volgend punt van kritiek betreft andere betekenissen van religie, als antwoord op modernisering: niet-institutioneel maar persoonlijker, individueler. In Stokvis' vergelijking met de Verenigde Staten blijkt dat er geen correlatie is tussen teruggang van geïnstitutionaliseerde vormen van religie en groeiende maatschappelijke betekenis van sport. Stokvis verklaart dit uit het feit dat sport in de VS *andere* sociale functies heeft verkregen. Het is, meer dan in West-Europa, vermengd geraakt met religie en nationalisme, en inmiddels een bestanddeel van de Amerikaanse *civil religion*. Hier ligt ook een verbinding met postmoderne vormen van spiritualiteit die vanuit de Verenigde Staten wereldwijd zijn verspreid.

In een recent artikel analyseerde William J.F. Keenan (2015) hoe wielrenner Lance Armstrong moderniteit en spiritualiteit met elkaar verknoopte. Armstrong, atheïst, bouwde zijn carrière op de nieuwste technologische en (naar achteraf bleek: vooral) medische inzichten. Maar ook op het kruisje dat hij al die jaren van zijn grote wielersuccessen om zijn nek droeg. Deze inmiddels diep gevallen *American hero* is een voorbeeld van de vervlechting, in sport, van het religieuze en het seculiere in de moderne samenleving. Armstrong creëerde zijn eigen spiritualiteit aan de hand van conventionele christelijke iconografie (het kruis) en zijn zelfverklaarde 'spirituality of suffering'. Hij geloofde daarbij niet in religie maar in wetenschap: zijn prestaties lagen niet in handen van God, maar in handen van zijn artsen. Het kruisje was dus een moderne talisman. Dat Armstrong niet de enige 'spirituele atheïst' is die put uit religieus-culturele symboliek maakte de tentoonstelling in het Amsterdams Historisch Museum heel mooi duidelijk.

Literatuur

- Guttman, Allen (1978) *From Ritual to Record. The Nature of Modern Sports*. New York: Columbia University Press.
- Keenan, William J.F. (2015) Recycling Religion: Lance Armstrong's Postmodern Spirituality of Suffering and Survivorship. *Journal of Contemporary Religion*, 30(1): 107-123.
- Moore, Barrington Jr. (1966) *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press.
- Righart, Hans (1986) *De katholieke zuil in Europa*. Amsterdam: Boom.